

DESPRE DOUĂ DIVORȚURI DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

Cristina Anton-Manea

În scurta prezentare făcută Țărilor române la sfârșitul secolului al XVI-lea, Giovanni Anntonio Magini remarca că bărbații din aceste locuri își lăsau soțiile, se despărțeau de ele, fără nici o considerație¹. Înseamnă că divorțul era destul de frecvent prin părțile noastre. Documentele au relevat că au existat într-adevăr divorțuri, dar acestea trebuiau motivate temeinic, argumentate și susținute cu martori. El se decidea în urma unui proces care avea loc în fața domnului, a Sfatului domnesc și în prezența înaltelor fețe bisericești care trebuiau să consfințească hotărârea pe baza unui sistem juridic stabilit. Într-adevăr, *Îndreptarea legii*, respectiv Codul Juridic al Țării Românești, tipărit la mijlocul secolului al XVII-lea, prevedea despărțirea soților numai în cazul în care unul dintre ei încălca anumite precepte sau reguli, și anume:

- atunci când avea cunoștință de oameni care erau împotriva împăratului și a domnului, adică aveau o atitudine ostilă față de aceștia și nu împărtășeau partenerului de viață informația;

- pentru adulter, respectiv atunci când soția își înșela bărbatul;

- dacă soția învrăjbea viața soțului ei *ori în ce chip ce va vrea să afle*, adică îi făcea viața grea cu pretenții și nemulțumiri continue, era cicălitoare și cu gură rea;

- dacă soția se ducea la scâldea, la baie ori în alte locuri cu bărbați străini, spre exemplu, la băutură cu aceștia fără voia soțului ei, intra în case străine, acolo unde nu-i erau și rudele, fără acordul său;

- și dacă, tot soția, asista la jocuri sau la *încurcarea cailor să să uite unde aleargă*²

Prima pricină de divorț, dacă nu ar fi constituit, în același timp, și temeiul despărțirii soției de soț, pare să aibă rezonanță medievală veche și să amintească de încălcarea jurământului de credință față de senior sau suzeran, respectiv jurământul de vasalitate, extins și la sultan, dar prevederea împărtășită și de soție ilustrează un sistem de încălcare a siguranței statului materializat în persoana domnului și a sultanului. Este o cauză cu implicații politice. Cel de al doilea motiv se referea la infidelitatea numai uneia dintre părți, un motiv vechi de când lumea, și împreună cu celelalte se referea la moralitate și erau legate de supunerea soției față de soț. În ceea ce privește scâldatul soției împreună cu bărbați străini numai cu aprobarea partenerului sună mai mult a promiscuitate, dar trebuie să ne amintim de băile comune din orașe, acolo unde acest lucru ar fi putut să se întâmple.

Procedura de despărțire sau acțiunea de divorț începea cu o scrisoare a bărbatului sau a *muierei* adresată partenerului numită *carte de despărțeață*. Nu știm

¹ *Călători străini prin Țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 581.

² *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652, p. 128.

dacă după înmânarea scrisorii expeditorul pleca de acasă sau aștepta decizia curții de judecată, dar acest lucru pare să fie mai puțin important. Procesul și hotărârea judecătorească erau obligatorii, așa cum stipula legea, pentru că *nici muiarea fără de judecată nu poate să-și lase bărbatul, nici bărbatul pre muiare, [...] trebuie să aibă neapărat carte de judecată*. Judecarea părților avea loc la curtea domnească în fața unui complet în componența căruia trebuia să intre neapărat mitropolitul, episcopii și membrii Sfatului Domnesc. Acuzațiile trebuiau întărite cu martori care jurau pe Biblie, mai ales atunci când era vorba de infidelitate, când probele se susțineau cu cel puțin cinci martori care *să se jure cum au văzut cu ochii lor* cele întâmplate și numai *atunci să se creadă*. După ce se hotăra despărțirea partenerilor, completul de judecată trebuia să decidă și soarta bunurilor aduse de soție ca zestre, darurilor primite de ea de la soț și celor dobândite în timpul căsătoriei, împreună. În mod obișnuit soția primea înapoi numai zestrea, uneori și darurile soțului, restul rămâneau la partener, cu excepția cazurilor de infidelitate când pierdea și tot ceea ce a avut, adică și zestrea. Se pare că același *Sfat* decidea și asupra sorții copiilor care rămâneau de cele mai multe ori la soț, mai ales atunci când soția era declarată vinovată, indiferent de vinovăția ei. În ceea ce privește atitudinea familiilor celor doi parteneri aceasta trebuie privită separat, de la caz la caz.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea există, consemnate în documente, numai două cazuri de divorț în rândul mării boierimi: cel al lui Lupu mare paharnic Mehedințeanu de Maria din Bucov³ și cel a soților Vasile spătar din Pietroșani și Maria, fiica lui Ivașco mare vornic Băleanu. În ambele cazuri soții au fost cei care au cerut desfacerea căsătoriei, dar din motive diferite.

Despre primul caz suntem informați prima dată dintr-un document din 1 noiembrie 1612 prin care Lupu mare paharnic din Jirov (Mehedințeanul) miluiește mănăstirea de la Izvorani cu parte de ocină cu rumâni și viile de la Sărata ce aparținuseră jupaniței sale Maria, ocină pe care i-o luase *pentru că o prinsese umblând rău, umblând cum nu se cade, în curviie cu o slugă a sa*⁴. *Și au fost să i se taie capul și [pentru că] a vrut să calce capul său*⁵. Dar a intervenit mitropolitul și boierii care l-au rugat să nu o omoare, să se mulțumească cu toate bucatele și ocinele ei. Însă cele două fete, Frujina și Elina, pe care Maria le avea dintr-o primă căsătorie se pare că au rămas cu mama lor.

După divorț jupan Lupu mare paharnic s-a căsătorit a doua oară cu Elena⁶, fiica lui Dan mare vornic și a Vladei⁷, căsătorie din care au rezultat două fete – Ancuța și Zamfira. Cum, în 1619, după ce a fost tras în țepă de Schinder pașa,

³ Acest divorț a fost prezentat și în articolul Constanței Ghițulescu, *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)* în "Studii și Materiale de Istorie Medie", volumul XX, 2002, p. 111, dar, pentru că l-am prezentat din alt punct de vedere, am considerat că putem să-l reluăm cu acest prilej.

⁴ Această slugă trebuie privită ca un boier mic, de țară, ca pe un fel de vasal, nu ca pe un om simplu care îndeplinea diferite obligații pe lângă curtea lui Lupu Mehedințeanu.

⁵ *Documente privind Istoria României* (în continuare se citează DIR), XVII, II, nr. 119, p. 116.

⁶ *Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului*, VII, p. 158-159, nr. 425 (în continuare *Catalogul*).

⁷ *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, p. 210, trimiterea 2.

fiicele sale au miluit cu satul Ponărălul două slugi care i-au adus trupul să fie înmormântat la Mănăstirea Tismana⁸, înseamnă că erau destul de mari ca să dispună de bunurile lor, adică aveau peste 17-18 ani, iar căsătoria mamei lor a avut loc mult înainte de 1612, data la care am aflat că jupan Lupau paharnic divorțase de prima soție. Deci evenimentul trebuie să fi avut loc imediat după 1600⁹. Nu numai atât, dar la 1620 exista un Mihart postelnic din Șitoaia ca ginere al lui Lupu paharnic¹⁰, ceea ce ne semnaleză că cel puțin una dintre fete era căsătorită, deci aflată dincolo de vârsta de 17 ani. Cum în 1635 exista un Oprea postelnic soțul Ancuței,¹¹ înseamnă că Mihart/ Mihaiu clucerul a fost soțul Zamfirei. Cu același Mihart/ Mihaiu clucerul, ginerele lui Lupu paharnic din Jirov, s-a aflat *într-o nevoie* jupanița Elina, fiica Mariei din Bucov, și pentru a o stinge s-a împrumutat cu 70 de ughi de la vărul ei Dumitrașco clucer Filipescu¹². Toate aceste informații alimentează ideea că divorțul lui Lupu paharnic de jupanița Maria din Bucov a avut loc cu mult înainte de data documentului care ne informează asupra acelei danii.

Hotărârile judecătorești nu erau însă definitive, imuabile, indiferent de domnia care urmau la tron. Ele puteau să fie revocate chiar în cazul unor vini foarte grave, mai ales atunci când era vorba de boieri cu ascendență nobilă și veche, precum jupanița Maria. Astfel că, după ce a trecut printr-o perioadă foarte grea, fiind în lipsă cu feciorii pe care i-a avut cu primul bărbat și nimeni din rude, străini sau negustori nu s-a aflat să o miluiască în afară de Vintilă mare logofăt care i-a dat 15000 de aspri și o mantie roșie de porfir¹³, și-a recăpătat averea și s-a așezat la casa ei. Este destul de greu de stabilit momentul recăpătării averii, dar în 1620 ea începuse să se achite de datoriile pe care le acumulase după divorț și avea de unde pentru că era fiică de boieri mari.

Jupanița Maria din Bucov era fiica lui Staico mare postelnic/ spătar din Bucov și a Frujinei. Tatăl său descindea prin femei din domnul Țării Românești Vlad Călugăru (1482-1495), iar prin mama sa din Drăghici mare comis/ spătar din Mărgineni, una dintre cele mai puternice familii boierești atestată din a doua jumătate a secolului al XV-lea, deci, o ascendență remarcabilă. Cea mai mare parte a averii ei se afla în partea de est a țării, adică pe fostele proprietăți ale boierilor din Mărgineni. Nu se cunoaște deocamdată numele primului soț al Mariei cu care a avut cele două fiice. Prima, Frujina, a fost căsătorită cu Nedelco mare paharnic din Bucu, om destul de violent, cu care a avut doi fii, pe Hrizea comis și Udrea spătar. Nemulțumit de

⁸ Remus Ilie, *Date necunoscute în legătură cu moartea paharnicului Lupul Mehedințeanul*, în "Revista Istorică Română", 1939, vol. IX, p. 274-280.

⁹ Credem că cea de-a doua căsătorie a fost și o acțiune politică pentru că ea trebuie să fi avut loc în 1601-1602 când domn al Țării Românești era Simion Movilă, al cărui slujitor credincios a fost Dan mare vornic, iar Lupu Mehedințeanu, ca slujitor credincios al lui Mihai Viteazul, căuta să-și reabiliteze poziția avută anterior.

¹⁰ *Catalogul*, p. 557, nr. 1115.

¹¹ *Documenta Romaniae Historia* (în continuare se citază DRH), XXV, p. 126.

¹² *Ibidem*, XXV, p. 365.

¹³ DIR, XVII, II, p. 346-347.

zestrea soției sale și, considerând că cumnatul său a primit mai mult decât el, și-a bătut soacra care s-a prezentat rănită în fața Sfatului Domnesc. Acesta a judecat și i-a întărit averea, adică moșii, ocine, vii, rumâni și țigani, pe care urma să o lase cui va considera ea de cuviință¹⁴. Cea mai mare parte a bunurilor sale au revenit celei de-a doua fiice, Elina, care a fost căsătorită de două ori, întâi cu Ianiu spătar și apoi cu Antonie din Popești, domn al Țării Românești (1669-1672), dar din nici una dintre căsătorii nu a avut copii. Ea se atașase de vărul ei Dumitrașco comis din Filipești și de fiul acestuia Pană logofăt care au ajutat-o în mai multe rânduri cu bani atunci când nici una dintre rude nu a făcut-o. De aceea, în 1649, ea le-a întărit partea ei din satul Comarnic¹⁵. Pentru aceste moșii, nepotul său Hrizea comis s-a judecat în mai multe rânduri cu vărul său de-al doilea, Pană logofăt, dar a rămas de lege de fiecare dată¹⁶. Pană logofăt Filipescu din Mărgineni, fiul lui Dumitrașco, nepotul Stanei din Bucov sora Mariei, a urcat în dregătorii și prin căsătorii a fost înrudit cu marile familii boierești ale Țării Românești.

Divorțul dintre Vasile spătar și Maria, fiica lui Ivașco mare vornic Băleanu, cel de-la doilea caz, s-a pronunțat la începutul anului 1630 în urma deciziei unui complet de judecată format din sinodul bisericesc cu vlădici și episcopi, căruia i s-a adăugat exarhul de Târnovo, Macarie, care se afla atunci în Țara Românească, precum și Sfatul Domnesc. Vasile spătar s-a plâns că Maria era *muiere rea și neînțeleaptă*. Ilustra adunare l-a eliberat de jurământul căsătoriei, atribuindu-i îngrijirea celor trei fiice care au rezultat în urma căsătoriei și împreună cu tot ceea ce agonisise împreună cu soția sa, urmând să-i întoarcă acesteia numai zestrea.

Dar, la o cercetare mai atentă a situației, așa cum rezultă ea nu numai din documente, adică numai pe baza informațiile de care dispunem astăzi, dar și din obiceiurile și mentalitatea vremurilor, divorțul pare complet lipsit de temei, iar acuzațiile par forțate. Mai întâi, pentru că trăiseră împreună cel puțin șase sau șapte ani, perioadă în care au avut timp să se cunoască și să aibă trei copii. Soțul ar fi avut răgaz să constate că Maria era femeie rea și proastă, pentru că asta se înțelege prin neînțeleaptă, în primii, cel mult doi sau trei ani, nu după atâta timp. Dar, chiar dacă aceste aspecte supărătoare au fost descoperite treptat, exista suportul material care le contrabalansa și care le făcea suportabile pentru soț: Maria cobora dintr-o veche familie boierească care și printr-o alianță de la începutul secolului al XVI-lea cu o descendentă a lui Mihai din Vulturi s-a înălțat în rang și a dat o doamnă pe tronul Țării Românești la mijlocul aceluiași secol, pe Voica soția lui Pătrașco cel Bun (1554-1557). Maria a primit la căsătorie o zestre care se cuvenea unei fete de mari boieri, formată din podoabe, adică *scule*, *dichise* și moșii. Fratele ei, Gheorghe, care a parcurs toate treptele demnităților și a ajuns la cea mai înaltă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, aceea de mare ban, ar fi reprezentat un sprijin permanent și pentru cumnatul său.

¹⁴ DRH, XXV, p. 89.

¹⁵ *Catalogul*, VI, p. 563

¹⁶ *Ibidem*, VIII, p. 302, nr. 867.

Vasile spătar era fiul lui Mușat vistier din Pietroșani¹⁷ și nepotul lui Fierea logofăt din Bărbulești¹⁸. Prima soție a logofătului Fierea a fost Stana, cu care avut doi fii, pe Papa mare logofăt și Mușat vistier, iar cea de-a doua Tudora, fiica lui Mihai cupeț din Târgșor¹⁹. Stana a fost verișoara primei soții a lui Radu mare clucer Buzescu, Stanca²⁰, fiica Velicăi din Boldești, la moartea căreia marele clucer i-a dăruit cumnatului de verișoară, respectiv lui Fierea logofăt, 35000 aspri și o parte din Bărbulești de Volnău pentru 12000 aspri²¹. Prin mama lui Vasile spătar, Zamfira, familia din Bărbulești se înrudea cu Rudenii, astfel că arborele ei genealogic se completa cu rude din rândul marii boierimi de la sfârșitul secolului al XVI-lea, dar fără să putem stabili, deocamdată, o ascendență mai sus de Fierea logofăt.

Revenind la tema pe care o prezentăm, trebuie precizat mai întâi că atât Mușat vistier cât și fiul său Vasile spătar au fost slujitori credincioși ai lui Alexandru Iliș și ai lui Leon vodă, domni ai Țării Românești. Așa se explică și ușurința cu care jupan Vasile a obținut divorțul de Maria Băleanu. În vremea acestui domn, spun documentele, Vasile spătar a *umblat cu mită și la unii și la alții, pre unde au știut el și ...i-au cheltuit toate zestrele ei, ce au avut de la tată-său. Ș-au cerșut, în zilele lui Leon vovoda, jupâneasa Mariia legea țerăi, ca să se direpteze și să-și scoată capul de în nevoe și de într-acea năpaste mare. Iar Vasilie spatarul tot au umblat cu mită și nu se-au putut apropiia jupâneasa Mariia a-și lua o lege*. Nu numai atât, dar Vasile spătar și-a făcut cărți mincinoase, prin care încerca să dovedească că s-au despărțit de bună voie²². Astfel că în tot timpul domniei lui Leon vodă jupanița Maria a rămas nedreptățită. Probabil că acesta a fost unul dintre motivele pentru care Ivașco mare vornic s-au îndreptat spre partida lui Matei Basarab.

Se pare că această despărțire nu a fost pe placul lui Mușat vistier, care l-a obligat pe fiul său să plece de acasă, *fîind izbrănit den casa tătâne-său*²³, cum se spune în document. Totuși divorțul s-a pronunțat la sfârșitul iernii și începutul

¹⁷ Este vorba de satul Pietroșani de lângă Târgșor jud. Prahov, nu de cel din județul Argeș. Acest sat a fost cumpărat de jupanița Tudora în anul 1598, sat din care ea deținea $\frac{3}{4}$, restul frații ei. Satul a fost întărit lui Fierea logofăt și soției sale în 1615 (DIR, XVII, II, p. 440).

¹⁸ Satul Bărbulești se afla pe malul stâng al Ialomitei și pe malul drept al pârâului Sărata.

¹⁹ DIR, XVII, III, p. 280-281. Acest Mihai cupețul sau Mihai Grecul, cum mai apare în documete, fiul lui Petrică roșul din Târgșor, a fost slugă credincioasă a lui Mihai Viteazul, căruia i-a furnizat, printre altele, arme și a avut diverse misiuni de taină. Din 1597 el și-a început ascensiunea, cumpărând ocine și sate, ajungând un personaj cu stare, și a pătruns în structurile boierești. Fiica lui Mihai din Târgșor a fost mai întâi amanta lui Mihai Viteazul cu care a avut o fiică, pe Marula, și apoi s-a căsătorit cu Fierea logofăt, după moartea domnului, respectiv după 1601, dar cu acesta din urmă nu a mai avut copii. Numai averea fiicei cupețului putea să-l determine pe jupan Fierea să o ia în căsătorie pentru că înrudirile sale erau mai înalte.

²⁰ DRH, IX, p. 15. În alt document din 25 iunie 1600 se spune că Radu mare clucer a dat nepoților soției sale, fiilor jupaniței Stana din Boldești, 35000 aspri ca să cumpere un sat spre pomenirea soției sale (DRH, IX p. 551)

²¹ DIR, XVII, I, p. 425.

²² DRH, XXV, p. 7.

²³ ANIC, Mrea. Câmpulung, XL/ 22.

primăverii anului 1630, iar la scurtă vreme după aceea, în august 1630, resemnat, Mușat vistier cu soția sa Despina confirmau, prin dăruirea ocinei Stănești fiului lor Vasile și fiicei lor Ancuța²⁴, că aceștia se căsătoriseră. Evenimentele s-au desfășurat atât de rapid pentru că Vasile spătar o cunoștea pe Ancuța dinainte și era pregătit să o ia de soție: pentru ea divorțase. Întâlnirea avusese loc aproximativ cu un an în urmă, când Mușat vistier cu Vasile și fiica sa Voichița s-au tocmit cu Mihai clucerul, fratele acestuia, Dumitrașco postelnic, și sora lor Ancuța, fiica jupaniței Mara, să schimbe satul Negoești pentru satul Izvorani care era din zestrea ei²⁵. Atunci Vasile spătar a întâlnit-o și s-a decis să facă pasul hotărâtor, deși fata, se pare că, nu avea o sorginte la fel de ilustră cu a sa și mai ales cu cea a soției sale.

Ivașco mare vornic Băleanu a făcut toate eforturile pe lângă domnie și pe lângă fostul lui cuscru să-și ajute fiica, să o reabiliteze, am spune noi astăzi, și ca să-i recâștige zestrea. N-a obținut decât o înțelegere cu Mușat vistier, prin care acesta se angaja în fața domnului printr-un un zapis emis la 10 septembrie 1630, să retrocedeze toată zestrea jupaniței Maria, iar agoniseala lor din timpul căsătoriei să fie împărțită în două, jumătate să o dea fostei soții, iar jumătate să o păstreze pentru fiicele lor care rămâneau soțului²⁶. Se pare că Vasile spătar nu a acceptat această tranzacție, deși a fost parafată de domnie.

La mijlocul primăverii anului 1632 jupan Mușat al doilea vistier, [în]tâmplându-i-se să umple porunca sfinții sale, să se petreacă den [a]ceastă lume spre cêilaltă, mai vârtos spre domnu nostru Iisus Hristos, își făcea o diata, respectiv un testament, în care își exprima dorința să fie îngropat la Mănăstirea Argeș, căreia îi adăuga, pe lângă părții sale din satul Nucșoara, dăruit mai dinainte, partea sa din satul Mușătești²⁷. În diată îl lasă legatar testamentar pe fratele său Papa mare logofăt din Greci, pe cea de-a doua sa soție, Despina, și pe fiul său Vasile spătar, iar martori pe mitropolitul țării, episcopul de Râmnic și pe mai mulți boieri importanți.

Din acest moment cursul evenimentelor au luat două direcții: pe de-o parte eforturile jupaniței Maria de a se reabilita, a-și recăpăta zestrea sau acoperirea acesteia prin alte proprietăți, pe de altă parte avatarurile legate de soarta moștenirii lăsate de Mușat vistier.

Situația s-a schimbat odată cu venirea lui Matei Basarab pe tronul țării, susținut și de jupan Ivașco mare vornic. În primul rând noul domn a hotărât să-l oprească pe Vasile spătar să mai vândă din zestrea primei sale soții²⁸. Apoi, jupanița Maria a obținut de la episcopul de Târnovo o scrisoare în care acesta recunoștea că a greșit față de ea și s-a lăsat înșelat de soțul ei. Și, în cele din urmă, ea și-a cerut lege în ziua de Bobotează înaintea vlădicilor, episcopilor, egumenilor și a tot soborul și boierilor și a toată țara, și împreună cu 12 jupanițe luate pre

²⁴ DRH, XXIII, p. 245.

²⁵ *Ibidem*, XXII, p. 601-602.

²⁶ *Ibidem*, XXIII, p. 264.

²⁷ *Ibidem*, XXIII, p. 551.

²⁸ *Catalogul*, V, p. 36-37, nr. 35; actul a fost emis la 10 ianuarie 1633.

răvașe ca să jure cu sufletele lor pre sfânta Evanghelie înaintea părintelui nostru mitropolitul chir vlădică Grigore cum nu iaste jupâneasa Mariia nimic vinovată de acele cuvinte cu năpaste și cu asupriciune. A jurat și se-au direptat denaintea domniei sale în divan de acea năpaste²⁹.

Procesul jupaniței Maria a fost încheiat abia în ianuarie 1635 printr-un zapis în care se povesteau toate cele relatate mai sus la care se adăuga că Vasile spătar a rămas de lege, adică s-a dovedit că nu a avut motive de divorț. Dar lucrurile nu se mai puteau îndrepta pentru că el rămânea recăsătorit, în schimb domnul hotăra să-i întoarcă jupaniței Maria și *cocoanelor ei* – Neacșa, Ioana și Vilae, toate bucatele lui Vasile spătar, respectiv sate, moșii, vii, rumâni și țigani și, supărat, a vrut să-i taie capul, dar au intervenit boierii, ca și în cazul jupaniței Maria din Bucov, și l-a iertat. Cum Ivașco vornic a mai intervenit la domnie ca să obțină acoperirea zestrei fiicei sale și cu bucate din averea lui Mușat vistier, Sfatul Domnesc a hotărât, în cele din urmă, ca jupanița Maria să primească numai zestrea soacrei sale Zamfira Rudeanu, mama lui Vasile spătar, nu și din proprietățile socrului ei. În fața acestei decizii Vasile spătar a fugit din țară, fiind că vânduse mare parte din zestrea ei și nici nu era dispus să înapoieze ce-i mai rămăsese³⁰.

Recuperarea acestor moșii, sate și țigani a fost un proces destul de anevoios și îndelungat pentru că nu numai zestrea jupaniței Maria fusese înstrăinată în mare parte, dar și cea a soacrei sale Zamfira, pe care i-o dăduse domnul în schimb. Toate aceste bunuri fuseseră vândute sau băute prin cârciumi, cum îl acuzau fiicele Mariei pe Vasile spătar, învinuindu-l că e un om fără minte³¹ care s-a ținut *tot cu bețiile*³². După ce au primit mai multe zapise cu care cele trei jupanițe erau împuternicite să-și caute țiganii pe la diverși cumpărători³³, domnul le-a dat un hrisov prin care le întărea peste jumătate din satul Pietroșani cu casa de acolo, jumătate din satul Negoești cu rumânii și viile, un sfert din satul Rojoște, toate din zestrea jupaniței Samfira, bunuri care reprezentau numai o parte din ceea ce ar fi primit în mod firesc.

Cea de-a doua problemă care a apărut după moartea lui Mușat vistier a fost cea referitoare la moștenirea averii sale, problemă care s-a judecat aproape jumătate de secol.

Astfel că, după ce l-au îngropat pe Mușat vistier la Mănăstirea Câmpulung, la începutul verii lui 1632, boierii care s-au întâmplat să asiste la înmormântare, anume Papa mare logofăt, Costandin mare postelnic, Radu logofăt, Stroe mare logofăt și alții, s-au dus în satul Izvorani și au așezat lucrurile, adică au deschis cel de al doilea testament al acestuia, și au adus la îndeplinire prevederile cuprinse în el³⁴.

²⁹ DRH, XXV, p. 7-8.

³⁰ *Ibidem*, XXV, p. 111.

³¹ *Catalogul*, V, p. 36-37, nr. 35

³² *Ibidem*, V, p. 30, nr. 16.

³³ *Ibidem*, V, p. 26, nr. 4, p. 30 și nr. 16.

³⁴ DANI, Mrea Câmpulung XL/ 22.

Într-adevăr, în afara testamentului lăsat Mănăstirii Curtea de Argeș, Mușat vistier a mai întocmit unul, *o scrisoare* pentru soția sa Despina și fiica sa Ilinca prin care le lăsa satul Izvorani³⁵ și toată averea sa. Dar legatarul testamentar, Papa mare logofăt și boierii care-l însoțeau, constatând că rămăseseră foarte multe datorii de pe urma sa, contractate împreună cu cea de-a doua soție, au hotărât să nu respecte prevederile testamentare și să împartă averea în trei părți: Despina și fiica sa Ilinca, două părți și fiul său Vasile o parte, iar datoriile repartizate în aceiași proporție, 2/ 3 reveneau soției și fiicei sale și 1/ 3 fiului său.

Cum Mușat vistier acumulasă în timpul căsătoriei o datorie de cel puțin 22950 aspri și 3830 de ughi³⁶ prin împrumuturi încheiate cu negustori și cămătarii turci, cea mai mare parte a acesteia îi revenea Despinei să o plătească. Și văzând ea *atâta datorie ce rămâne după capul ei ...și socotindu cum fac datorie mai multă decât moșiile și țiganii și viile* a ieșit la divan înaintea domnului Matei Basarab și a părintelui vlădică Teofil și *s-au lepădat de 5-6 rânduri, cum nu-i trebuie nici să ție moșiile, nici satul Izvorani, nici țigani, nici rumâni, nici nimic de ale lui Mușat vistiariu ce i-au lăsat ...nici să plătească datorii de ale lu Mușat vist[er], ci să fie în pace de către toți datornicii și să plătească Vasile sp[a]t[ar] toate datoriile și să ție el ... toate moșiile și viile și țiganii*³⁷.

Interesant este faptul că se păstrează și un zăpis datat la 13 ianuarie <1640> considerat fals de epocă care ar fi fost scris de Despina și adresat lui Vasile spătar prin care lasă pe seama lui întreaga avere, document în care se spune că împreună cu fiica ei s-a lepădat de 3-4 ori la divan de toate moșiile lui Mușat vistier, *ele fiind sărace*, și i le-au transferat împreună cu toate cărțile să le plătească³⁸. Având în vedere că documentele de mai târziu vorbesc de 5-6 lepădări de avere s-ar putea ca acesta să nu fie un fals complet, să fi fost întocmit pe baza unor fapte reale, de Vasile spătar, pentru a avea și el o justificare, la îndemână, a acțiunilor sale.

Înainte de a prelua averea tatălui său, Vasile spătar a ales zestrea surorii sale Ilinca pe care a încredințat-o mamei sale Despina *să o ție până-și va face casă, numai cât să nu între într-acea datorie*³⁹. Și cum nu avea posibilitatea să plătească datoriile în altfel, *n-au avut cum face într-alt chipuri, ci au vându satul Izvorani și alte moși, printre care și dintre cele ale mamei sale Samfira, așa cum am arătat mai sus*. De altfel, aproape toate documentele rămase de la Vasile spătar între 1633 și 1646 sunt acte de vânzare a unor sate, părți de sate, moșii, rumâni și țigani pentru achitarea acestora. Dar pentru datorii au mai fost probleme și 20 de ani mai târziu, când jupanița Ilinca a primit de la domnie un zăpis prin care era exonerată de orice obligație a tatălui său la cămătarii turci care îi pretindeau bani. Bani datorați, se

³⁵*Ibidem*, LXIII/ 50.

³⁶ Suma am obținut-o adunând valoare moșiilor și țiganilor vânduți de Vasile spătar până în 1640, așa cum apare ea în documente, sumă care se pare că a fost mai mare. Cum în această perioadă un ughi valora 240 de aspri înseamnă că la cei 3830 de ughi trebuie să mai adăugăm 100.

³⁷ ANIC, Mrea Câmpulung, XL/ 22.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, XL/ 22.

consemna în zăpis, să-i caute creditorii la feciorii lui Vasile spătar, *precum scrie și cartea lu[i] Matei vod[ă]*⁴⁰.

Vasile spătar a murit aproximativ între 1642 și 1643, oricum înainte de 1646, pentru că în actele ulterioare numele său a fost înlocuit cu cel al soției, Ancuța, și ale celor doi fii avuți cu aceasta, Hrizea și Dumitrașco⁴¹. Disputa s-a reaprins în 1654 când șase boieri judecători trebuiau să caute și să judece dacă Vasile spătar a vândut întradevăr bunurile tatălui său pentru datoriile acestuia, deoarece jupanița Ilinca, fiica Despinei și sora vitregă a lui Vasile pretindea că fratele ei nu i-a dat zestre și nici țigani din zestrea mamei sale, Samfira Rudeanu, pe care tatăl lor Mușat vistier i-ar fi cumpărat împreună cu cea de-a doua soție și lăsați ei moștenire⁴². În urma procesului, domnul stabilea prin hrisovul din 16 iulie 1654 că Hrizea paharnic fiul lui Vasile spătar poate să fie în pace de mătușa lui în legătură cu satul Izvorani din județul Mușcel care a fost înstrăinat de tatăl său pentru a plăti datoriile părintelui său, datorii de care mama Ilincăi se lepădaseră⁴³. Jupanița Ilinca a revenit cu plângere la domnie și în 1656⁴⁴, dar a pierdut din nou procesul. A treia oară s-au prezentat în fața lui Duca vodă, în 1678, nepoții lui Mușat vistier, Stroe și Radu, fiii Ilincăi și a lui Nica spătar, cu aceiași plângere referitoare la dreptul lor de stăpânire asupra satului Izvoran cu case, vii pivniță, biserică de piatră și cu rumâni și aceiași acuzație adusă lui Vasile spătar care l-ar fi vândut ca să-și plătească propriile datorii⁴⁵. Deoarece călugării de la Mănăstirea Câmpulung nu și-au găsit documentele de cumpărătoare și adevărate ale dreptului lor asupra moșiei, ei au câștigat procesul. Cu această ocazie s-a pus mai ales problema viilor care au existat inițial și a celor adăugate de călugări și a morii făcute tot de aceștia. Stroe și Radu au fost nevoiți să dea înapoi mănăstirii toate vasele pentru prelucrarea vinului, cu excepția teascului și a două buții seci de câte 100 de vedre care au existat aici dinainte de vânzarea viei, iar moara să rămână mănăstirii, iar ei să-și facă alta, fie în același vad, *moară înjugată* cu cea existentă sau alta, acolo unde a fost cea a lui Mușat vistier, acum năruită⁴⁶. Dar revenirea a fost pentru scurtă durată⁴⁷, fiindcă doi ani după aceea călugării s-au prezentat cu hrisovul domnesc și au putut jura că satul cumpărat de Matei Basarab le-a fost făcut danie.

Revenind la divorț, acesta era admis în Țara Românească, conform legii, pentru motivele prezentate la început, dar la acestea se poate adăuga și înțelegerea dintre parteneri, așa cum rezultă din încercarea lui Vasile spătar de a înșela societatea cu scrisorile false pe care le-a produs. Această formă de divorț se pare că reprezenta o eludare a legilor țării, dar înseamnă că societatea românească a epocii tolera

⁴⁰ *Ibidem*, XL/ 38.

⁴¹ *Catalogul*, VI, p. 251, nr. 654.

⁴² ANIC, Mrea Câmpulung, XL/ 32.

⁴³ *Ibidem*, XL/ 22.

⁴⁴ *Ibidem*, LX/ 34.

⁴⁵ *Ibidem*, XLVI/ 33 și LXIII/ 50.

⁴⁶ *Ibidem*, XLVI/ 32 și 33

⁴⁷ ANIC, Mrea Câmpulung XLVI/ 35.

încălcarea cutumei religioase conform căreia ceea ce se leagă în fața lui Dumnezeu oamenii nu pot să desfacă. Totodată, se poate adăuga faptul că hotărârile unui proces nu erau definitive, chiar dacă motivele pentru care a fost pronunțată decizia erau temeinice, ele puteau fi răsturnate în timpul domniilor următoare, așa cum s-a întâmplat în cazul jupaniței Maria din Bucov, care și-a primit cea mai mare parte a averii înapoi după ce, inițial, i se luase din motive temeinice. Și se mai poate constata că intrarea în vigoare a unor decizii judecătorești definitive putea să dureze ani de zile, ca și plata unor datorii care nu se stingeau nici după cincizeci de ani de la contractarea lor.

Interesant este faptul că mărturiile, dovezile unor fapte sau situații erau susținute cu martori și cu acte. De cele mai multe ori martorii erau bătrânii care trăiseră evenimentele aflate în litigiu, iar în cazul nostru al boierilor care în tinerețe crescuseră în casa lui Mușat vistier ca să-și facă ucenicia, să se instruiască și să se educe pentru viața politică și cea administrativă a țării, precum și să învețe să conducă o gospodărie boierească⁴⁸.

Societatea românească era foarte îngăduitoare, iar biserica trebuia să tolereze această atitudine, chiar dacă din punct de vedere religios era imorală sau amorală. Condițiile o puseseră în situații extrem de grele din cauza vremurilor vitrege de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor când, membrii multor familii au fost despărțite din cauza luării lor în robie⁴⁹.

În plus, această cercetare ne-a dat posibilitatea să întocmim și arborele genealogic al unei familii mai puțin cunoscute, cea a boierilor din Bărbulești, care din zona Ialomiței, din județul Prahova, a trecut în cea montană a Argeșului, în apropiere de Pitești.

DEUX DIVORCES DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVII-e SIÈCLE

- Résumé -

A la fin du XVI-e siècle et au commencement du suivant les voyageurs étrangers faisaient la remarque que dans les pays roumains le divorce était assez souvent, que les partenaires de vie se séparaient avec beaucoup de légèreté. A peine au milieu du XVII-e siècle les motifs du divorce ont été légiférés – pour le cas qu'un des partenaires était contre le sultan ou contre le prince, ou s'il avait des connaissances avec cette attitude et il n'informait pas son partenaire de vie le divorce se prononçait immédiatement, pour le cas que la femme n'était pas sincères

⁴⁸ *Ibidem*, XLVI/ 36.

⁴⁹ Un asemenea caz apare înscris într-un document din <1602-1608> prin care Mircea Sârbu a fost declarat separat de soția sa Raica Sârboaică, de peste Dunăre, care fusese robită de otomani împreună cu copiii săi în urmă cu șapte ani, iar la data pronunțării divorțului soțul era căsătorit avea alți copii din a doua căsătorie (DIR, XVII, I, p. 69).

avec son mari, si elle était chicaneuse, querelleuse, si elle allait en visite dans des maisons où il n'y avaient pas des membres de la famille sans la permission du mari, si elle allait au bain avec des étrangers sans la permission du mari, si elle participait à l'accouplement des chevaux sans la permission du partenaire de vie, toutes ces choses constituaient des têtes d'accusation. Mais si le premier motif nous peut rappeler la coutume du moyen âge en liaison avec le sermon de vassalité, la mention des femmes dans les clauses de la loi représente plus tôt des arguments concernant la sécurité de l'état. En échange, toutes les autres sont des arguments concernant la fidélité de la femme pour son mari. Le divorce était jugé devant le Conseil Princier, en présence du Métropolitain du pays et s'il était accepté on prenait la décision si la femme recevait sa dot, et dans le cas qu'elle ne la recevait pas le motif était très grave.

Pendant la première moitié du XVIIe siècle les documents mentionnent seulement deux divorces – celui de Lupu grand bouteiller Mehedințeanu de Marie de Bucov et celui de Basile spatâr de Pietroșani de Marie, la fille de Ivașco grand vornic Băleanu.

Le premier cas a été un adultère, Lupu grand bouteiller a découvert que son épouse était infidèle et il a voulu la tuer, mais il a cédé aux prières des boyards et il lui a confisqué toute sa fortune, c'est-à-dire sa dot. Marie de Bucov était descendante d'une ancienne famille de petits boyards de Mărgineni et de la fille du prince Vlad Călugărul (le Moine), de la fin du XVe siècle. Elle a été encore une fois mariée, et maintenant elle est restée seule avec ces deux filles. Le seul qui l'a aidé pendant ce temps a été Vintilă grand chancelier qui lui a prêté de l'argent. Après la deuxième décennie du siècle et la trahison du prince par Lupu grand bouteiller, son ex mari, elle a réobtenu sa fortune, mais les avatars ont continué avec le mari de sa fille Frujina, Nedelco, grand bouteiller, qui était d'avis que sa belle-sœur Elina a reçu une dot trop grande. Plusieurs procès ont suivi, perdus par Nedelco.

Lupu grand bouteiller s'est remarié, la deuxième fois, et il a eu deux filles. Il s'est soulevé contre le prince Radu Mihnea et il a été tiré en pique par Schinder pacha.

Le deuxième divorce nous croyons qu'il a été déterminé par le désir du spatâr Basile de Pietroșani de se marier avec la grande dame Ancuța de laquelle il était amouraché, mais il était empêché par son mariage avec Marie, avec laquelle il avait aussi trois filles. Pour cela il a profité de l'époque trouble des années 1630 – 1632, des luttes du prince de la Valachie Léon Vodă avec Mathieu aga de Brâncoveni, il s'est approché du premier et avec des lettres menteuses il a obtenu le divorce par motif que sa femme était chicaneuse et toujours mécontente. Mais, immédiatement après le divorce, le trône du pays a été gagné par Mathieu Basarab, aidé aussi par Ivașco grand chancelier Băleanu, qui a rejugé la cause, il a donné à Marie 12 grandes dames avec lesquelles elle a juré qu'elle n'a pas été fautive envers son mari et il a arrêté que le divorce était reconnu, mais Basile spatâr devait restituer à son ancienne épouse toute la dot. Entre temps, le père de Basile spatâr était mort laissant des nombreuses dettes, ainsi que le fils a dû payer, entre autres et

de la dot de l'ancienne épouse, ainsi que la récupération de la fortune de Marie a duré a peu près 20 ans et elle s'est faite de celle de l'ancienne belle-mère, la mère de Basile spatar, Zamfira Rudeano, descendante d'une autre grande famille de boyards.

En conclusion, le divorce était permis dans les pays roumains dans certaines conditions, mais les arrêtes étaient extrêmement flexibles et pouvaient être retirées par divers motifs, le plus souvent comme suite du changement du règne et de la position des parts envers le prince.